

Balázs Gergő

## „Feltámadott az Úr bizonnyal!”

A húsvéti események történetiségének vitája  
N. T. Wright, W. L. Craig és M. Licona szempontjai alapján

### Kivonat

A feltámadás csodája olyan keresztény hittétel, amely a felvilágosodás kora és a természettudomány térhódítása óta számos kérdést vet fel. A 21. század emberének is szüksége lehet olyan támpontokra, amelyek segítenek tisztázni, hogy miként tekinthetünk a húsvéti eseményekre. Az előadás során a címben említett három neves kutató munkáira támaszkodva keressük ezeket.

A feltámadás csodája egy olyan keresztény hittétel, amely a felvilágosodás kora és a természettudomány térhódítása óta számos kérdést vet fel. A 21. század emberének is szüksége lehet olyan támpontokra, amelyek segítenek tisztázni, hogy miként tekinthetünk a húsvéti eseményekre. A tanulmány során a címben említett három neves kutató munkáira támaszkodva keressük ezeket.

Először kísérletet teszek néhány olyan írott bizonyágtétel megvizsgálására, amelyek tartalmukban a feltámadás eseményéről beszélnek, keletkezésük körülménye és ideje pedig arra utal, hogy hitelesen beszélnek róla. Ezek között kanonikus és a kánonban nem fellelhető szövegekkel egyaránt találkozunk. A húsvéti történet mozzanatai közül is megemlítek néhányat, melyek elfogadásával kapcsolatban nagyrészt konszenzus van a kutatók körében. Fontosnak tartom kiemelni azt a kontextust, amelyben kialakult Jézus tanítványainak és a korai kereszténységnek a feltámadásba vetett hite. Végül ezek alapján fogalmazom meg a levonható következtetéseket.

### Az 1Korinthus 15,1–11 jelentősége

A legtöbb kutató egyetért abban, hogy az első korinthusi levél 15. fejezetének első néhány verse kulcsfontosságú szerepet játszik, amikor Krisztus feltámadásáról akarunk beszélni. Pál a tévtanítások ellen írta a levelet, de annak kapcsán, hogy pontosan milyen tévtanítások ellen, több elmélet is létezik. N. T. Wright egy zsúfolt

utcahoz hasonlítja az első korinthusi levelet, amiben sok féle kérdéskör jelenik meg: politika és vallás, szexualitás, gazdagság és szegénység. Ezekre pedig Pál a keresztyén ember szempontjából próbál reflektálni. Wright szerint a levél megírásának legfőbb indoka az volt, hogy a korinthusiak összekeverték keresztyén világnézetüket a pogány filozófiával, egész pontosan a sztoicizmussal,<sup>1</sup> és azt gondolták, hogy az ember legfőbb célja, hogy megértse a világot. Pál, erre reagálva, bátorítani akarja a gyülekezet tagjait, hogy saját identitásuk legyen.<sup>2</sup> Dr. Budai Gergely és Herczeg Pál bevezetése szerint is a tévtanítások ellen szólal fel Pál, ám ezt olyan tanításnak gondolják, amely bizonyos pontokon hasonlóságokat mutat a keresztyén doktrínákkal. Eszerint a gyülekezetben korlátlan szabadosság és erős aszkézis váltotta egymást folyamatosan, a feltámadás valóságát pedig spiritualista szempontból tagadták.<sup>3</sup> William Lane Craig is kiemeli, hogy a korinthusiaknak fenntartásaik lehettek a feltámadással kapcsolatban.<sup>4</sup> Ezek fényében Pál tanításának továbbra is központja marad a feltámadás, ez pedig a 15. fejezetben mutatkozik meg a leginkább,<sup>5</sup> egész konkrétan a 15. fejezet első verseiben. Vizsgáljuk meg egy kicsit alaposabban ezt a részt.

A kommentárirodalom túlnyomó többsége Kr. u. 53–55 közé datálja a levelet, de arról beszélnek, hogy ez a kiemelt rész tartalmaz egy formulát, amely minden bizonnyal egy jóval korábbi hagyományhoz köthető. Ezt az elméletet erősíti Gordon D. Fee korinthusi levélhez írt kommentárja is.<sup>6</sup> William F. Orr és James Arthur Walther kommentárja szerint a ritmikus mondatok és a nyelvezet is arra utal, hogy egy fenséges hangvételű himnuszról van szó.<sup>7</sup> William Lane Craig, kifejezetten a feltámadás történetiségét kutatva, szintén arra a következtetésre jutott, hogy ez a rész egy különálló hagyományból eredő formulát tartalmaz, különösen, ami a 3. és 7. vers közötti szöveget illeti. Több olyan kifejezést is talál, amelyek arra utalnak, hogy nem Páltól származik az adott szövegrész: például az ἁμαρτιῶν (bűnök)

---

<sup>1</sup>Kr. e. 310 körül alapított filozófiai iskola.

<sup>2</sup>Wright, N. T.: *The Resurrection of Son of God, Christian Origins and the Question of God*. Volume Three, Fortress Press, Minneapolis, 2003, 278., 280.

<sup>3</sup>Dr. Budai Gergely–Herczeg Pál (szerk.): *Az Újszövetség története. Bevezetés az Újszövetségbe*. Budapest, 1980, 48.

<sup>4</sup>Craig, William Lane: *Assessing the New Testament evidence for the historicity of the Resurrection of Jesus*. Lampeter, Dyfed, Wales, United Kingdom, 1989, 19., 20.

<sup>5</sup>Wright, N. T.: i. m. 281.

<sup>6</sup>Fee, Gordon D.: *The First Epistle to the Corinthians*. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1987, 718.

<sup>7</sup>Orr, William F., and Walther, James Arthur: *The Anchor Bible, I Corinthians, A New Translation, Introduction with a Study of the Life of Paul, Notes, and Commentary*. Garden City, New York, 1976, 319.

kifejezést összesen 64 alkalommal használja Pál, ebből néhányszor ószövetségi idézetként, a legtöbb esetben (56) genitivus nélkül, és nagyon kevés esetben többes számot és genitívust használva. Ugyanígy a *κατὰ τὰς γραφάς* (az írások szerint) kifejezés sehol máshol nem jelenik meg a Pálhoz köthető irodalomban ebben a formában.<sup>8</sup> Michael Licona kiemeli, hogy a tizenkettes szám, ami a tanítványokra vonatkozik, szintén nem volt jellemző a páli levelek tartalmára, ez egy kivételes eset.<sup>9</sup> Dr. Cserhádi Sándor szerint a kereszthalál említésének az elmaradása is arra utal, hogy a formula máshonnan származik. Elképzelhetőnek tartja, hogy amennyiben a saját szavaival fogalmazta volna meg Pál az üzenetet, mindenképp megjelent volna a halál módjának a leírása.<sup>10</sup> Wright szerint az is kulcsfontosságú, hogy Pál megemlíti a korinthusiaknak, hogy az ő üzenete nem különös vagy egyedi, mert ezt már korábban másoktól is hallhatták. Feltételezése szerint az a tény, hogy a feltámadás utáni 20–25. évben ez a szöveg már kialakult formulaként szerepel, azt jelzi, hogy a hagyományban már a feltámadás utáni 2. vagy 3. évben jelen volt.<sup>11</sup>

Ami a formula terjedelmét illeti, nincs konszenzus a kutatók körében. Sokak szerint már a 6. verssel bezáródik. Stuhlmacher amellet érvel, hogy a 7. versig tart a formula, ugyanis a 6. vers első fele nem Pálra jellemző kifejezést használ (*ἐπίανω*), míg a második fele már tipikusan pálinak mondható.<sup>12</sup> F. Orr és Walther szerint a 15. fejezet kezdete nem azonos a formula kezdetével, először egy felvezetőt olvashatunk, ami a formulát készíti elő.<sup>13</sup>

Ami a formula földrajzi eredetét illeti, még több vita született a kutatások során. Több tudós amellet érvel, hogy a szöveg a hellén világból származik, például Damaszkuszról vagy Antiókiából. Eszerint feltételezhetjük, hogy Pál már a damaszkuszi útja során megismerkedett a formulával, s talán a galatákhoz írt levélben tett utalása (Gal 1,12), mely szerint nem embertől kapta az evangéliumot, szintén ezt támaszthatja alá.<sup>14</sup> Ugyanakkor Joachim Jeremias szerint a formula az arámul beszélő jeruzsálemi gyülekezetből származott.<sup>15</sup> Szerinte a formula struk-

---

<sup>8</sup> Craig, William Lane: *Assessing the New Testament evidence for the historicity of the Resurrection of Jesus*. Lampeter, Dyfed, Wales, United Kingdom, 1989, 2.

<sup>9</sup> Licona, Michael R.: *The Resurrection of Jesus – A New Historiographical Approach*. Nottingham, England, 2010, 224.

<sup>10</sup> Cserhádi Sándor: *Pál apostolnak a korinthusiakhoz írt első levele. Fordítás és magyarázat*. Luther Kiadó, Budapest, 2008, 672.

<sup>11</sup> Wright, N. T.: i. m. 318., 319.

<sup>12</sup> Craig, William Lane: i. m. 5.

<sup>13</sup> Orr, William F. and Walther, James Arthur: i. m. 319.

<sup>14</sup> Craig, William Lane: i. m. 7., 18.

<sup>15</sup> Cserhádi, Sándor: i. m. 672.

túrája *parallelismus membrorum*.<sup>16</sup> A ŐTI kifejezés többszörös használata szintén a jeruzsálemi származásra utal. Az is az ő elméletét támasztja alá, hogy a szöveg tudatosan kerüli el Isten nevének használatát, továbbá szerinte a 11. versben megjelenő kifejezések szintén palesztin eredetre utalnak.<sup>17</sup> Licona szerint is elképzelhető, hogy Pál jeruzsálemi útja során sajátította el a formulát. Kissé szellemesen jegyzi meg, hogy Pál, a Péterrel való találkozáskor biztosan nem az időjárásról beszélgetett, de azt sem tartja kizártnak, hogy Pál az apostoloktól hallott először a szövegről.<sup>18</sup> Miután megnéztük az adott versek keletkezésének körülményeit, ves-sünk egy pillantást a tartalmára is.

N. T. Wright szerint a korinthusi levél egész 15. fejezete Pál egyik jól felépített érvelése<sup>19</sup> és ehhez az érveléshez hozzátartozik az, hogy megemlíti a szemtanúkat, azaz azokat, akiknek Jézus megjelent feltámadása után. Kérdés lehet számunkra, hogy miért éppen az lett a szemtanúkról szóló lista struktúrája, ami ma előttünk van. Harnack szerint ez a sorrend annak köszönhető, hogy két rivalizáló csoportot akar bemutatni, az egyik Péterből és a tizenkettőből áll, a másik pedig Jakabból és az apostolokból. Craig szerint ez a magyarázat nem állja meg a helyét, sokkal inkább elfogadható az a feltetelezés, hogy a kronológia miatt lett ez a lista sorrendje, azaz a formula olyan sorrendben tartalmazza a szemtanúkat, amilyen sorrendben Krisztus megjelent nekik a feltámadás után.<sup>20</sup> Külön érdekesség lehet, hogy ez a lista nem tartalmazza a női szemtanúkat, akikről viszont más beszámolókból hallunk. Erre a nők társadalmi helyzete lehet a magyarázat, hiszen ebben a korban semmiképpen nem volt szerencsés bármilyen bizonyítást női beszámolókra alapozni.<sup>21</sup> Magában az evangéliumban is megjelenik ez a hozzáállás, a tanítványok ugyanis „üres beszédnek” tartják az asszonyok szavait, amikor beszámolnak nekik a látottakról.<sup>22</sup>

A listán először Péter jelenik meg, és ez azért különös, mert nincs olyan történet az evangéliumokban, amely részletesen beszámolna erről a megjelenésről, Lu-

---

<sup>16</sup> A »részek párhuzama«, gondolatpárhuzam. Az az irodalmi, nyelvi jelenség, amikor két vagy több egymás utáni tagmondat (ill. mondat) tartalmilag hasonló – vagy éppen ellentétes – gondolatokat tartalmaz, s a tagmondatok egyes szavai között is fennáll ilyen hasonlóság vagy ellentét. Célja a mondanivaló nyomatékosítása. (Arcanum – Keresztény bibliai lexikon) – <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-keresztyen-bibliai-lexikon-C97B2/p-CA415/parallelizmus-membrorum-CA43B/> (megnyitva: 2022. december 5.).

<sup>17</sup> Craig, William Lane: i. m. 7–9.

<sup>18</sup> Licona, Michael R.: i. m. 228.

<sup>19</sup> Wright, N. T.: i. m. 312.

<sup>20</sup> Craig, William Lane: i. m. 51., 52.

<sup>21</sup> Uo. 52.

<sup>22</sup> Vö. Lk 24,11.

kácsnál (Lk 24,34) azonban találunk egy utalást. A kutatók szerint Lukács is egy korábbi hagyományt használ fel, amikor megemlíti Pétert. Mindez arra utal, hogy biztos alapunk van feltételezni, hogy a Jézus Péterrel való találkozása valóságos volt.<sup>23</sup> A lista másodikként a tizenkettőnek való megjelenést szerepelteti. Itt már az evangéliumok is beszámolnak az eseményről, azonban gondot okozhat az, hogy amíg Márknál egy csoport tanítványnak való megjelenésről olvashatunk, addig Máté kifejezetten a tizenegyetnek (valószínűleg a szimbolika miatt maradt a tizenkettes szám) való megjelenésről beszél. Amennyiben Pál említése is ezekre a megjelenésekre vonatkozik, vagy ezek közül valamelyikre, nagyon erős bizonyítékunk van a megjelenés történetisége mellett. Craig szerint ennek fényében elhanyagolhatjuk azt az apró pontatlanságot, ami a Márk és Máté közti különbségből adódik, és annyit megállapíthatunk, hogy a tanítványok tapasztaltak valamit, amit Krisztus megjelenésének vallottak.<sup>24</sup> A következőkben az 500 testvérnek való megjelenésről olvashatunk. Talán ez a legnehezebben bizonyítható esemény, hiszen annak ellenére, hogy milyen óriási jelentőséggel bírhatott, más helyen nem olvashatunk beszámolót róla. Ugyanakkor azt is hozzá kell tenni, hogy az a tény, hogy Pál megemlíti, hogy némelyek élnek a testvérek közül több hitelt ad a történetnek, hiszen ez azt jelentette, hogy meg lehetett őket kérdezni az átélt élménnyel kapcsolatban. Sokan ezt a történetet a Máténál (Mt 28,16–20) megemlített galileai megjelenéssel azonosítják, amely a szűk tanítványi körön kívüli csoportra vonatkozott, de ebben nem lehetünk biztosak. Ennek ellenére már önmagában hatalmas dolog, hogy egy olyan bizonyágtételt olvashatunk Pálnál, amely szerint több százan látták a feltámadt Krisztust.<sup>25</sup> Ami a Jakabnak való megjelenést illeti, Craig szerint szinte biztosak lehetünk abban, hogy az Úr testvéréről van szó. Jakab fontos szerepe a korai egyházban vitathatatlan, többször is úgy hivatkoznak rá, mint a jeruzsálemi egyház oszlopára. Josephus Flaviustól tudjuk, hogy a Szanhedrín ítélte halálra a Jézus Krisztusba vetett hite miatt. Ha ez nem lenne elég, arról is tudomást szerezhethetünk, hogy Jakab kisebb testvéreinek is gyökeres változás következett be az életében, amikor hívőkké váltak. Ők Krisztus élete során nem igazán hittek abban, hogy Ő az Istentől jött Messiás, éppen ezért Grass is kiemeli, hogy az egyik leg súlyosabb bizonyítéka a feltámadásnak az, hogy Jézus saját testvére is hitt benne.<sup>26</sup> Ami az apostolokkal való találkozást illeti, felvetődhet bennünk a kérdés, hogy

---

<sup>23</sup> Craig, William Lane: i. m. 53., 55.

<sup>24</sup> Uo. 56., 57.

<sup>25</sup> Uo. 57–63.

<sup>26</sup> Uo. i. m. 63–66.

pontosan kikre kell gondolni ezen a csoporton belül. Bizonytalanság van a kutatók között is annak kapcsán, hogy ez a tizenkét tanítványra vonatkozott-e, esetleg egy nagyobb misszionárius csoportra, vagy egy harmadik csoportra, amely valahol a kettő között helyezkedik el. Craig szerint Pál szűkebb értelemben használja a kifejezést, azaz azokra a tanítványokra vonatkoztatja, akik a kezdetektől Jézussal voltak. A bizonytalanság ellenére, ez a leírás is tovább erősíti a feltámadás történetisége mellett szóló érveket.<sup>27</sup> Végül pedig a Pálnak való megjelenésről olvashatunk. A kutatók között vannak, akik azt állítják, hogy Pálnak egy szubjektív vallásos vízióban volt része. A Cselekedetek könyvének a leírása is úgy mutatja be a történet, mintha vízió-szerű élmény lenne. Grass szerint, ha objektív tapasztalatról lett volna szó, Pál társai is ugyanazt kellett volna átélniük, és nekik is el kellett volna veszíteniük a látásukat. Viszont a korinthusi levél leírásában nem látjuk, hogy Pál különbséget tenne az ő találkozója és a többi tanítványnak való megjelenés között, sőt azt látjuk, hogy saját magát is az apostolok közé sorolja, és ez megerősíti Pálnak azon meggyőződését, hogy a damaszkuszi úton nem egy egyszerű vallásos víziót élt át. Ki kell mondanunk, hogy valóban sok tényező mutat arra, hogy Pál találkozója az Úrral spirituálisabb jellegű, de Craig szerint ez egyáltalán nem zárja ki az esemény történetiségét.<sup>28</sup>

## A feltámadás kérdése Pál leveleiben

Fontos megjegyezni, hogy az Újszövetség kanonikussá vált levelei közül Pál nem csak az első korinthusi levélben beszél a feltámadásról. Teológiájának egyik központi gondolata a Megváltó feltámadásának az eseménye mellett a benne hívők majdani feltámadása is. Ez különösen akkor válik fontossá, amikor arra a kritikára szeretnénk reagálni, amely szerint Pál végig pusztán metaforikus értelemben gondolt a feltámadásra. N. T. Wright kutatásai során azt a következtetést vonja le, hogy a Pál korabeli zsidók mindenképpen a testiségre vonatkoztatták a feltámadásban való hitet, ez pedig kiemelten igaz a farizeusokra, akikhez Pál is tartozott. Wright meghatározásában, az akkori zsidók hite szerint azoknak az állapotát, akik meghaltak, fel fogja váltani egy jövőbeli másik állapot, amelyben újra élni fognak:

„A feltámadás nem a halál valamilyen *újráfogalmazása* vagy újragondolása volt, hanem egy pozitív értelmezése annak a ténynek, hogy az emberi szervezet lé-

---

<sup>27</sup> Uo. i. m. 66., 67., 70.

<sup>28</sup> Uo. i. m. 75–79.



legzése és véérének a működése megszűnt, a test bomlani kezdett – de ez a folyamat megfordult és a halál legyőzetett.”<sup>29</sup>

Ez a közeg meghatározta Pál apostol gondolkodásmódját akkor is, amikor a keresztyén gyülekezeteknek írt a feltámadásról. Wright szerint a thesszaloniaknak írt levelek szóhasználatából és logikájából kiderül, hogy Pál azt értette a feltámadáson, amit a korabeli farizeus közösség, legalábbis nem utal semmilyen jel arra, hogy mást gondoljunk.<sup>30</sup> A filippi gyülekezethez írott leveléből szintén az derül ki, hogy Pál a feltámadást egy testi halálból való visszajövetelnek tekinti, az ő nézete szerint a Krisztusban hívők új testet<sup>31</sup> kapnak a feltámadáskor.<sup>32</sup> Krisztus feltámadását mintaként használja, hogy a hívek feltámadásáról beszéljen, mint jövőbeli eseményről, mint az isteni tervnek a csúcspontjáról.<sup>33</sup> A római levélben, figyelembe véve a kontextust, Pál azért akarja kiemelni Jézus feltámadását, hogy felhívja a gyülekezet figyelmét arra, hogy a politikai hatalmak hozzá képest eltörpülnek. Ennek óriási jelentősége volt egy olyan világban, ahol az emberek a császárt hitték isten fiának. Egy emberről nem hitték volna el, hogy Messiás, ha ismerik halálának a történetét és nem hallanak a feltámadásról.<sup>34</sup> Azt is hozzá kell tennünk, hogy a híveknek valószínűleg önmagában a feltámadás sem lett volna elég ahhoz, hogy Messiásnak fogadják el Jézust, de az életében elhangzott tanítások és csodák, valamint a feltámadás eseménye együttesen azt eredményezte, hogy megalakuljanak az őskeresztyén gyülekezetek.<sup>35</sup>

Wright következtetései alapján elmondhatjuk, hogy Pál hitt Jézus Krisztus feltámadásában, mint olyan eseményben, ami a Teremtő Isten erőteljes közbeavatkozása<sup>36</sup> itt, a földi világban. Ugyanakkor hitt a majdani testi feltámadásában azoknak, akik magukat ehhez a Megváltóhoz kapcsolják.<sup>37</sup> Wright azt is fontosnak tartja, hogy ez a hit Pál zsidó gyökereiből ered, azonban a szóhasználatából kiderül, hogy a zsidó hagyományt a Jézusba mint Messiásba vetett hite fényében gyökeresen átértelmezte.<sup>38</sup>

---

<sup>29</sup> Wright, N. T.: i. m. 201.

<sup>30</sup> Uo. 215., 218.

<sup>31</sup> Vö. Pál tanítása a romolhatatlan testről: 1Kor 15,36–51.

<sup>32</sup> Wright, N. T.: i. m. 227., 230.

<sup>33</sup> Uo. 235., 237.

<sup>34</sup> Uo. 243., 244.

<sup>35</sup> Uo. i. m. 244.

<sup>36</sup> Vö. Gal 1, 1, Jn 10,17.

<sup>37</sup> Vö. 1Kor 15,52.

<sup>38</sup> Wright, N. T.: i. m. 271., 272., 274.

## Feltámadás az evangéliumokban

Budai Gergely szerint az egyik legkorábbi forrásokra támaszkodó evangéliumot, azaz Márk evangéliumát a kutatók többsége a hatvanas évek vége és a hetvenes évek eleje körüli periódusra datálja.<sup>39</sup> Máté evangéliumának esetében nem beszélhetünk teljes egységről, ami a szerzőségeket illeti, de a keletkezési időben sem lehetünk teljesen biztosak. Feltételezések szerint az evangélium nagy részének keletkezése a Kr. u. 66–70 közötti időszakra tehető, talán egyes részek 70 után alakultak ki. A végső összeszerkesztés dátumát kb. Kr. u. 80 és 100 közé datálják.<sup>40</sup> Lukács evangéliuma sem keletkezhetett 70 előtt, hiszen a kutatások kimutatták, hogy egyes részek esetében átveszi Márk anyagát. A 70–90 közötti időszak létrejöttének legvalószínűbb ideje.<sup>41</sup> János evangéliumának az esetében sokkal több kérdésben kell válasz nélkül maradnunk, mint a szinoptikusoknál. A keletkezés dátumát nem tudjuk pontosan megállapítani, a szöveg szaggatottsága miatt nagy a bizonytalanság, de a kutatások eredménye az, hogy János evangéliumának a szerzője is felhasználta korábbi hagyományokat, és a végső összeszerkesztés is megtörtént a 2. század első évtizedében.<sup>42</sup> A páli hagyományt követően ezek az iratok bizonyulnak a legfontosabb forrásoknak a feltámadás eseménye kapcsán.

Amikor ezeket a bibliai iratokat vizsgálják, sok történészt befolyásolja az a felfedezés, hogy az Újszövetség irataiban megjelenik a teológia. Ez alatt azt értjük, hogy nem úgy kell ezekre az iratokra tekinteni, mint objektív forrásokra, hanem úgy, mint a korai egyház vallásos irodalmára. Eszerint az elmélet szerint minden Jézusról szóló irat csupán azért maradt fenn, mert volt valamilyen funkcionálitása a keresztyén gyülekezetekben.<sup>43</sup> Ez első látásra gyengítheti az evangéliumok hitelességét, és ennek alapján csak ott lehet megállapítani a szövegek tartalmának a történetiségét, ahol a szöveg eredete nem magyarázható a korai egyház életével vagy teológiájával. M. Robinson szerint a bizonyítás terhe azon van, aki az evangéliumokban ténytudó, objektív forrásokat lát. W. L. Craig szerint Robinson állítása nem állja meg a helyét, mert azt feltételezi, hogy a történelem és a teológia kizárják egymást, azaz, hogy a teológia jelenléte egy szövegben egyértelműen elűzi a történelmi pontosságot, de egyáltalán nem bizonyítható ez az álláspont:

---

<sup>39</sup> Budai, Gergely–HerczegPál (szerk.): i. m. 109.

<sup>40</sup> Uo. 116. 117.

<sup>41</sup> Uo. 123.

<sup>42</sup> Uo. 140. 142.

<sup>43</sup> Craig, William Lane: i. m. 164.



„Robinson következtetései felülírhatók. Az ő feltételezései szerint a teológia és a történelem kölcsönösen egymást kizáró kategóriákhoz tartoznak, azaz az evangéliumokban felfedezett teológia automatikusan történelmi pontatlanságot hoz magával... Azonban egy esemény lehet történelmi és egyben teológiai jelentőségű is.”<sup>44</sup>

N. Sherwin-White összehasonlította a római történelem narratív eseményeit az evangéliumokkal és azt a megállapítást tette, hogy mindkettőnek más-más műfaja van, de ez nem zavarja a történetek hitelességét. Szerinte például a Cselekedetek könyvében megkérdőjelezhetetlen a történetiség, pedig a Cselekedetek könyvének legalább annyira megvan a maga missziós jellege, mint az evangéliumoknak.<sup>45</sup> Craig következtetése tehát az, hogy az evangéliumok teológiája nem zárja ki, hogy történelmileg hitelesek legyenek: egy hagyomány azzal együtt is lehet autentikus, hogy az akkori egyház életével vagy teológiájával szorosan összefügg.<sup>46</sup>

## A húsvéti történet mozzanatai

### 1. A temetés, Arimáthiai József

W. L. Craig szerint a legtisztább hagyományból eredő anyag az a történet, ami Jézus temetéséről szól, ez pedig különösen igaz a márki hagyományra (ezt még az igencsak liberális nézetű Bultmann is elismeri).<sup>47</sup> A temetésről szóló perikópa mindenképp azt mutatja, hogy a korai, márki hagyományból származik. A különbségek Lukáccsal arra utalnak, hogy egy másik forrás is létezett. Craig szerint Jánost teljesen függetleníteni lehet Márktól, paradox módon, mégis János írja le a legnagyobb részletességgel a temetést.<sup>48</sup> A Deut 21,22–23-nak megfelelően a kivégzett test nem maradhatott ott éjszakára, és mivel közeledett az este, a zsidók arra kérték Pilátust, hogy töresse el az áldozatok lábát, ezzel hozzásegítve őket a korábbi halál beálltához. Márknál különös módon nincs szó sűrgetésről, nincs szó arról, hogy Jézusnak közeli sírt kellett volna keresni, Márk csupán annyit jegyez meg, hogy már este volt.<sup>49</sup> Abban mindegyik evangélium egyetért, hogy a temetés ideje a nap vége fele volt.<sup>50</sup>

---

<sup>44</sup> Uo. 165., 166.

<sup>45</sup> Uo. 166.

<sup>46</sup> Uo. 167.

<sup>47</sup> Uo. 168.

<sup>48</sup> Uo. 170.

<sup>49</sup> Uo. 172.

<sup>50</sup> Uo. 173.

Arimáthiai József személye kulcsfontosságú a temetéssel kapcsolatban. Márk szerint a zsidó tanács, azaz a Szanhedrín tagja volt, Máté szerint az övé volt a sír, amelybe Jézust temették, és ez arra utal, hogy lehet ugyan, hogy Arimáthiában született, de a temetés idején Jeruzsálemben lakott. Márk szerint József Isten országát kereste (nem egészen egyértelmű, hogy ez a zsidóságára vonatkozott, vagy arra, hogy Krisztushoz tartozott), Lukács szerint is jó és igaz ember volt, Máté és János egymástól függetlenül jegyzik meg, hogy Jézus tanítványa volt, de csak titokban a zsidóktól való félelme miatt. Márk szerint tehetős ember volt, és ezt az is alátámasztja, hogy abban az időben nem akárki engedhette meg magának egy sziklásírt birtoklását.<sup>51</sup> A beszámolók tehát mindenképp arra utalnak, hogyha nem is tartozott a szűk tanítványi körhöz, József Jézus szimpatizánsa volt, ráadásul a beszámolók sokasága elég indokot ad arra, hogy elhiggyük: Arimáthiai József személye nem csupán egy fiktív hagyomány eredménye.<sup>52</sup>

## **2. A női szemtanúk**

Márk beszámolója szerint Mária Magdaléna és Mária, Jézus anyja látták, hogy hol feküdt Jézus. János alapján Mária Magdaléna a sírhoz ment, és ebből azt a következtetést tudjuk levonni, hogy pontosan ismerte a sír helyét. Máté is beszél Mária Magdalénáról és Máriáról, Lukács is azt mondja, hogy a nő, aki Galileából jött Jézussal látta a sírt és a testet, ahogy feküdt, és visszatért.<sup>53</sup> Craig szerint a korai, márki hagyományhoz tartozott a 15. fejezet 40. verse, amelyben a nők a kivégzés és a temetés tanúiként szerepelnek.<sup>54</sup> Látjuk tehát, hogy a beszámolók írják a nők jelenlétéről a feltámadás körül, sőt egyenesen az első tanúk között említik őket. Ha megvizsgáljuk a nők akkori társadalmi helyzetét, azt látjuk, hogy semmiképp nem voltak olyan pozícióban, hogy bármilyen ügy bizonyításához őket lehetett volna tanúnak nevezni. Nagy kérdés, hogy miért nevezi a márki hagyomány mégis a nőket elsődleges tanúkként.<sup>55</sup> A válasz keresésekor könnyen juthatunk arra a következtetésre, hogy azért, mert az ő szemtanú mivoltuk a valóság részét képezte.

## **3. Az üres sír**

Ami az üres sírról szóló beszámolókat illeti, elmondhatjuk, hogy nagyrészt egyetértés van János és a szinoptikusok leírásai között. Craig szerint János min-

---

<sup>51</sup> Uo. 173., 174.

<sup>52</sup> Uo. 176.

<sup>53</sup> Uo. 188.

<sup>54</sup> Uo. 189.

<sup>55</sup> Uo. 191.

den hagyományt lejegyez és ezeket egy-egy szinoptikus evangélium meg is erősíti. Azt is megjegyzi, hogy az evangéliumokban leírt események sok mindent feltételeznek. Például, a sír látogatásának leírása alapján feltételezhetjük azt, hogy a látogatók ismerték a sír helyét.<sup>56</sup> Craig szerint Márk evangéliumában a 16. fejezet 1–8. verseit, azaz az üres sírról szóló narratívát jó okunk van a premárki hagyományhoz kapcsolni.<sup>57</sup> Nauck azt figyeli meg, hogy sok olyan kiegészítés, ami bizonyító erővel bírna, hiányzik a szövegből. Nem találunk részletes leírást a feltámadt test természetéről, nem beszél az új kor eljövételéről, nem használja a krisztologikus címeket. Furcsa módon ezeknek a bizonyító erejű részleteknek a hiánya éppen a feltámadás történetisége mellett szólhat, mert arról tanúskodik, hogy a szöveg nincs kiszínezve, nem akarták teológiai bizonyítékként felhasználni.<sup>58</sup>

Az, hogy a temetésről szóló beszámoló a fentebb említettek miatt történelmileg erősen megalapozott (rendkívül korai források kapcsolódnak hozzá: páli és márki hagyomány), erősítést ad az üres sír történelmi hitelességének is. Amennyiben hihetünk a temetésről szóló történeteknek, arra kell következtetnünk, hogy a zsidók és a keresztyének egyaránt ismerték a sír pontos helyét. Ha ez így van, akkor bármikor rá lehetett volna mutatni arra, hogy a keresztyének hamis álláspontot képviselnek, és ilyen körülmények között nehéz lett volna fennmaradnia a feltámadásba vetett hitnek. Továbbá, az is a történelmi hitelesség mellett szól, hogy a történet szövegének a természete nem apologetikus. Ez azt jelenti, hogy nincsenek benne kiegészítő, bizonyítást szorgalmazó teológiai motívumok. Craig a későbbi Péter evangéliumához hasonlítja Márk beszámolóját, és megállapítja, hogy a Márk-féle történet jóval egyszerűbb, nem szolgál hitvédelmi tényezőként, éppen ezért sokkal erősebb bizonyíték az üres sír történelmi hitelessége mellett.<sup>59</sup> Máténál arról olvashatunk, hogy a korai keresztyének ellenfelei nem tagadták az üres sír tényét, hanem azt állították, hogy ellopták a testet. Craig szerint ez az abszurd magyarázkodás nem csupán azt támasztja alá, hogy a sír helye ismert volt, hanem azt is, hogy a sír üres volt. Mindezeket figyelembe véve, jó okunk van feltételezni, hogy Jézus sírja a feltámadás után valóban üres volt. Kremer szerint ezzel a legtöbb Újszövetség-kutató is egyetért.<sup>60</sup>

---

<sup>56</sup> Uo. 197., 199.

<sup>57</sup> Uo. 199.

<sup>58</sup> Uo. 201.

<sup>59</sup> Uo. 352–364.

<sup>60</sup> Uo. 373.

#### 4. A találkozásokról szóló beszámolók

A hagyomány anyaga szerint először a már említett nőknek jelenik meg Jézus. Ebben az esetben úgy tűnik, hogy Máté és János ugyanabból a hagyományból táplálkozik, hiszen mindketten leírják az eseményt. Egy apró eltérést jelenthet a két leírás között, hogy mindkét esetben rögtön az angyali vízió után történik a találkozás, de Jánosnál nem rohannak hírül adni a tanítványoknak a történeteket, Máténál pedig igen. Több támadás is érte ennek a történetnek a hitelességét azzal az indokkal, hogy hitvédő szöveggént került be az evangéliumokba. Craig ezeket a vádakokat azzal cáfolja, hogy hitvédelem céljára semmiképp nem használtak volna női szemtanúkat, valamint azzal, hogy nincs egy hosszabb beszámoló Jézus megjelenéséről, hanem kirakósként kell összeillesztenünk a részleteket, ez pedig arra utal, hogy nem volt tudatosan felépítve a történet. Ugyanakkor a nőkkel való találkozásról már a Pál korinthusi levelében megjelenő korai formula is tanúskodik, amelyről korábban részletesebben szó esett.<sup>61</sup>

Egy másik fontos esemény a Lukácsnál megjelenő emmausi tanítványok története. A szöveg nyelvezete és stílusa miatt úgy tűnik, Lukács követi a hagyományos anyagot, teológiai érdek nem mutatkozik, már csak azért sem, mert Emmaus helyének a megjelenése nem utal semmilyen teológiai érdekre; más lenne a kérdés, ha például Jeruzsálemről lenne szó.<sup>62</sup> A Máténál leírt Galileai-hegyen történt találkozás megegyezhet a Lukácsnál és Jánosnál megjelenő találkozással, de ez nem bizonyítható. Kapcsolatba hozták a korinthusi levélben leírt 500 testvérnek való megjelenéssel, de Craig szerint egyelőre ez is a spekuláció kategóriájában maradt.<sup>63</sup> A Tamással való találkozás a beszámoló szerint Jeruzsálemben történt, nyolc nappal a Tizenkettőnek való megjelenés után. Sokan úgy gondolják, hogy ez a történet pusztán azért került be János evangéliumába, hogy bemutassa a kétség motívumát. Craig szerint ennél sokkal többet jelent, mert bemutatja a kapcsolatot a hit és a személyes megtapasztalás között. Valóban úgy tűnik, hogy ez a szöveg megoldja azoknak a híveknek a problémáját, akik földrajzilag eltávolodtak az események helyszínétől, de ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy ne lenne történelmileg hiteles.<sup>64</sup> A Tibériás-tengernél való megjelenését Jézusnak mindenképp meg kell említenünk, habár a történet keletkezésével kapcsolatban nagy a bizonytalanság. Sokan egy egyszerű, allegorikusan értelmezendő történetként kezelik. Több jel is arra

---

<sup>61</sup> Uo. 257–259.

<sup>62</sup> Uo. 259., 260.

<sup>63</sup> Uo. 272., 276.

<sup>64</sup> Uo. 276., 277., 279.

utal, hogy az evangélista a Jn 21,30–31-ben lezárta a beszámolóját. Sokak szerint Péter mezítelensége a bűneit szimbolizálja, a hét tanítvány és a 153 hal szintén csak jelképek és az egyház univerzalitására vonatkoznak. Craig szerint azzal is akadhatnak problémák, ha teljesen allegorikusan akarjuk értelmezni a történetet, mert ebben az esetben nem tudnánk mit kezdeni például azzal a részlettel, hogy Jézus enni kér. Ha a halak a híveket szimbolizálják, akkor ez kannibalizmusnak minősülhet. Persze, az is lehetséges, hogy az allegória pusztán addig terjed, hogy a háló a mindenkori egyházat jelképezi.<sup>65</sup>

Ezeknek az eseményeknek a történelmi hitelessége mellett szól, hogy a Pálnál megjelenő formula, amint láttuk, a feltámadás utáni első évekből származik, és ez a formula megemlíti néhányat a találkozások közül. Láttuk, hogy az evangéliumok alapján is jó okunk van feltételezni a történetek hitelességét, habár minden kétséget kizáróan bizonyítani lehetetlen. N. Sherwin-White szerint a klasszikus történetészetben bizonyos eseményekről szóló források akár egy-két század távolságra is lehetnek magától az eseménytől. Ehhez képest az evangéliumok nagyon közeli forrásoknak bizonyulnak, és ez arra enged minket következtetni, hogy nem igazán volt elég idő legendák kialakulásához az események történése és a források születése között.<sup>66</sup>

## Feltámadás a nem kanonikus szövegekben

Több olyan nagy jelentőséggel bíró irat létezik, amely, bár nem része az újszövetségi kánonnak, mégis feltétlenül figyelembe kell vennünk őket, ha a feltámadás történetiségéről van szó. A következőkben ezeket fogjuk áttekinteni.

Az egyik ilyen irat az apostoli atyák korából ránk maradt levél, Kelemen első levele. Ennek különösen azért kell nagy jelentőséget tulajdonítanunk, mert egyes kutatók szerint a levél néhány kanonikus bibliai könyvnél is idősebb. A szerző a kutatások alapján Róma püspöke lehetett, és úgy beszél a levélben Péterről és Pálról, mint akik valamiféle dicsőséges, szent helyre költöztek el. A mártírokról is úgy beszél, mint akik megkapták végső jutalmukat. Ez még önmagában utalhat arra is, hogy Kelemen a feltámadásnak valamilyen metaforikus formájában hitt, de a levélben később kiderül, hogy ezt csak egy köztes állapotnak gondolja, és hisz a végső, testi feltámadásban. Kelemen tehát meg van győződve arról, hogy az apostolok feltámadásának az alapja, magának Krisztusnak a feltámadása, ahogy ezt a

---

<sup>65</sup> Uo. 279–295.

<sup>66</sup> Uo. 380., 382.

tanítványok is tanították. Kelemen második levelében is megjelenik a feltámadás, de ennek kisebb súlya van a történetiségről szóló diskurzusban, mivel sokan úgy tartják, hogy valójában nem Kelemtől származik a levél.<sup>67</sup>

Antiókhiai Ignác az első század elején írja a leveleit abban a környezetben, amelyben nagy hangot kapott a doketista nézet, mely szerint Krisztusnak csupán látszat teste volt és a szó valódi, testi értelmében nem halt meg és nem is támadt fel. Ignác ezzel szemben vallja, hogy Jézus valódi hústestben volt jelen a földön és ebben halt meg és támadt fel. Leginkább a szmirnai gyülekezethez írott levelében jelenik meg a feltámadás témája: „tudom és hiszem, hogy a feltámadás után hústestben volt”.<sup>68</sup> Polikarposz Filippi gyülekezethez írott rövid, de velős levele szintén tartalmazza, hogy Isten feltámasztotta Jézust a halálból és Ő lesz az ítélő, és azokat is fel fogja támasztani, akik az ő akaratát cselekszik.<sup>69</sup> A *Didakhé* nevű irat eredetéről és keletkezésének körülményeiről máig viták folynak. Tartalmi szempontból csupán annyit ismerünk meg belőle a keresztyénségről, hogy a gyülekezetek kegyes életet folytatnak; nincs szó benne halál utáni életről, csupán akkor, amikor az eükharisztiahoz kapcsolódó imádságokat olvassuk: ezekben arra kérik Jézust, hogy a benne hívőket mentse meg a gonosztól és gyűjtse őket az ő királyságába. Az irat vége felé a szerző Máté evangéliumának a 24. fejezetét használva a végső időkről és a halottak feltámadásáról beszél. Barnabás levelében szintén a doketisták elleni védekezéssel kapcsolatban olvashatunk Jézus testiségének a hangsúlyozásáról. Hermász Pásztorának az ötödik parabolája, amelyet a második század közepére datálnak, a földi test romlandóságáról beszél, és arról, hogy meg kell tartatnunk tisztának, amíg csak Istennél fogunk élni. Itt nincs teljesen letisztázva, hogy pontosan milyen halál utáni állapotra gondolt a szerző. Eusebiosz, negatív színben feltüntetve Papiaszt, azt írja róla, hogy azt hiszi: több ezer évvel a feltámadása után eljön Krisztus földi királysága. Eusebiosz szerint Papiasz nem értette meg, hogy az apostolok szimbólumokban beszéltek.<sup>70</sup> A Diogenétoszhoz intézett levélben azt látjuk, hogy az apostoli atyák ismerték a feltámadás fogalmát, habár nem mindig beszélnek tiszta és egyértelmű állításokkal róla. Az viszont biztos, hogy a feltámadást a keresztyének egyetlen reménységének gondolják, és mindenképp testi feltámadásról beszélnek.<sup>71</sup>

A feltámadás megjelenik a legkorábbi apológéták műveiben is. Jusztinusz mártír az első apológiájában azt vallja, hogy a bűnösök és az igazak is fel fognak tá-

---

<sup>67</sup> Wright, N. T.: i. m. 481–483.

<sup>68</sup> Uo. 484.

<sup>69</sup> Uo. 486.

<sup>70</sup> Uo. 486–492.

<sup>71</sup> Uo. 493.



madni az ítéletre. Ő egy évszázaddal Pál után ugyanazokat a nézeteket vallja, mint az apostol, és talán eltökéltebben védelmezi őket, mint maga Pál.<sup>72</sup> Athenagorasz, Jusztinusz fiatalabb kortársa azt tartotta, hogyha van ítélet, akkor minden bizonynyal a testnek és a léleknek is van, hiszen igazságtalan lenne a lelket büntetni a test vétkei miatt.<sup>73</sup> Teophilosz, Antiókhia püspökének a második század második feléből maradt fenn egy apológiája, amelyben Isten teremtő erejének a dogmáját használja arra, hogy felmutassa és megvédje az újjáteremtés és a feltámadás dogmáját.<sup>74</sup>

A korai egyház teológusai közül Tertullianusz apológiájában reflektál mindarra a kritikára, amely a keresztyénséget éri. A feltámadásról röviden és velősen ír, pontosítja, hogy, amikor az írásokban a feltámadásról beszélnek, nem pusztán szófordulatként használják a kifejezést vagy valamilyen metaforaként, nem a lélek halhatatlanságáról beszélnek, hanem azt mondják, hogy a test fog feltámadni.<sup>75</sup> Iréneusz kb. 177 körül, az *Eretnekek ellen* című művének a második könyvében szintén Isten teremtő erejének a dogmájából kiindulva írja le, hogy a test és a lélek összetartozik, és amikor Isten feltámasztja a halott testeket, azok romolhatatlanok lesznek. Ugyanakkor Jézus szadduceusokkal folytatott vitájára alapozva amellett érvel, hogy a feltámadás utáni élet más lesz, mint az előző. Azt is megemlíti, hogy Ézsaiás és Ezékiel is beszél arról, hogy az az Isten, aki megteremtett minket, fel is fog támasztani a halálból.<sup>76</sup> Órigenész felveti azt a komoly kérdést, hogy a feltámadt Jézus vajon miért csak követőinek vagy szimpatizánsainak jelent meg a feltámadás után. Ezt a kérdést meg is válaszolja azzal, hogy aki a feltámadt testet látni akarta, annak szeme kellett legyen hozzá. Jézus mindenkinek meg akarta mutatni az ő isteni erejét, de nem mindenki volt képes arra, hogy ezt felismerje. Azt is leírja, hogy a feltámadt test nem azonos az előző testtel, a legfőbb különbség pedig a romlandóság és a romolhatatlanság ellentétében áll.<sup>77</sup>

A fentiekben láthattuk, hogy a kanonikus bibliai iratokon kívül számos korai forrás beszél a feltámadás fogalmáról, legyen szó Krisztus feltámadásának az egyszerű eseményéről vagy a benne hívők reménységéről, mely szerint Isten mindannyiuknak új életet ad. Ezeket a forrásokat semmiképp nem szabad figyelmen kívül hagynunk, amikor a feltámadás történetiségéről beszélünk.

---

<sup>72</sup> Uo. 503.

<sup>73</sup> Uo. 503.

<sup>74</sup> Uo. 505.

<sup>75</sup> Uo. 511.

<sup>76</sup> Uo. 513–516.

<sup>77</sup> Uo. 524., 525.

## A kontextus

Miután megvizsgáltuk azokat a tanúságtételeket, írott forrásokat, amelyek Krisztus feltámadásáról és a benne hívők remélt feltámadásáról beszélnek, járjuk körbe azt a kontextust, amelyben megtörtént a feltámadás eseménye, és amelyben később megalakult a korai egyház. Mit értünk kontextus alatt?

Michael Licona a feltámadásról szóló írásában kiemelten fontosnak tartja, hogy ez az esemény nem egy teljesen váratlan időben, teljesen váratlan helyen történt meg. Az esemény történetiségét megerősíti, hogy Jézus Krisztus semmiképp nem volt egy átlagosnak mondható ember, akivel hirtelen és minden előzmény nélkül történt meg a feltámadás: Licona szerint a kortárs tudósok túlnyomó része elfogadja Jézus személyének a történetiségét. Hogyha ez így van, akkor jó okunk van azt is elfogadni, amit a legkorábbi források róla írnak. Ezek a források arról számolnak be, hogy Jézus már életében azt tartotta magáról, hogy erőszakos halált fog halni, és halála után Isten valamilyen módon meg fogja őt gyógyítani. A beszámolóok tehát egy vallásos kontextusba helyezik Jézus személyét. A tudósok nagy része által az is elfogadottnak számít, hogy Jézus földi élete során olyan dolgokat vitt véghez, amelyeket Ő és a követői is csodáknak hittek.<sup>78</sup> Ezek közül a csodák közül fontos kiemelni az ördögűzéseket, hiszen az evangéliumokban több helyen is olvashatunk olyan történetekről, amelyek Jézust ördögűzőként írják le. Az evangéliumok beszámolóiban azt is olvashatjuk, hogy az ördögűzésekről azok is tudtak, akik nem feltétlenül voltak a követői, sőt ellenfélnek tartották őt.<sup>79</sup> Licona szerint abban is nagy az egyetértés a kutatók körében, hogy Jézus úgy gondolt magára, mint akinek különös kapcsolata van Istennel, akár úgy is mondhatnánk, hogy azt tartotta, hogy Isten Lelke által munkálkodik.<sup>80</sup> Jézust Isten „eszkatologikus ügynökének” nevezi, aki Isten országának az eljöveteléről prédikál, imádkozik és különböző eszkatologikus kijelentései vannak. Számos olyan passzus létezik, amelyeket nagyon korai eredethez kötnek az Újszövetség kutatói és Jézus a saját erőszakos halálát jövendőli meg bennük. Ugyanakkor Jézus mindvégig azt tartotta, hogy ő valamilyen módon védelemben részesül, és igazolást nyernek a tanításai.<sup>81</sup> Olyan elméletek is léteznek, melyek szerint Jézus jövendölései túlságosan homályosak, vagy rejtélyesek, vagy pusztán kitalációk és nem lehet komolyan venni őket. Licona szerint a húsvéti események fénye megvilágítja a jövendöléseket és feloldja a rejtelmességüket:

---

<sup>78</sup> Licona, Michael R. i. m. 281.

<sup>79</sup> Uo. 282., vö.: Mt 12, 22–32.

<sup>80</sup> Uo. i. m. 283.

<sup>81</sup> Uo. i. m. 284., 285., 286., vö. Lk 22,29, Mk 8,31, Mt 16,21, Mk 9,9, Mt 20,18.

„Erős konszenzus van manapság a tudósok között arra nézve, hogy Jézus exorcistaként, csodatevőként és Isten eszkatologikus ügynökeként tekintett magára. Sokan tartják azt is, hogy Jézus meg volt győződve arról, hogy valamilyen erőszakos halált hal, ami után Isten által gyógyul meg. Ezek az adatok alátámasztják azt a következtetést, hogy a Jézusról szóló beszámolók egy erősen vallásos töltetű kontextusba helyezik a feltámadás eseményét.”<sup>82</sup>

Következtetésként elmondhatjuk, hogy Jézus úgy gondolt magára és a tanítványok is úgy gondoltak rá, mint aki ördögöket űz ki, csodákat visz véghez, és Isten „eszkatologikus ügynöke”. Mindezek pedig vallásos kontextusba helyezik Jézus Krisztus személyét és a feltámadás eseményét is, ami erősítheti a feltámadás történetiségének a gondolatát. Ugyanakkor Licona fontosnak tartja kiemelni, hogy ez a kontextus akár a történetiség ellen is dolgozhat, hiszen, akik támadni akarják, azzal érvelhetnek, hogy Jézus tanításai és cselekedetei olyan helyzetet idéztek elő, amelyben szinte elvárható volt a feltámadás és ilyen körülmények között nagyobb esélyt adhatunk annak, hogy az esemény csak egy kitaláció.<sup>83</sup>

A vallásos kontextushoz szigorúan hozzátartozik a korai keresztyének feltámadásba vetett hite is. Ezt a témát leginkább W. L. Craig járja körül. Szerinte a legszkeptikusabbak is elismerik, hogy a korai keresztyénség hitének a központja Krisztus feltámadása volt, ezt a tényezőt még Bultmann is elismeri. Gerhard Koch szerint az egész Újszövetség központi üzenete a feltámadás, és nehéz lenne tagadni, hogy ez mekkora hatással volt a tanítványokra.<sup>84</sup> A feltámadásba vetett hit nélkül nem jöhetett volna létre mindaz, amit ma keresztyénségnek nevezünk, a feltámadás volt ugyanis a győzelem jele, a bűn alól való szabadulás jele és az ebbe vetett hit a keresztyén meggyőződés szükséges feltétele volt. Ez pedig szükségszerűen vonja maga után azt a kérdést, hogy mi volt annak a hitnek az oka, amelyért akár a mártírhálálig is elmentek a hívek.<sup>85</sup> Azt mondja Craig, hogy a zsidó gondolkodásnak valamilyen formában része volt a feltámadás fogalma, de egy eszkatologikus feltámadásban hittek, nem pedig olyanban, ami a történelem egy bizonyos pontján, egy egyszeri eseményként megy végbe. Ez semmiképp sem olyan feltámadásfogalom volt, mint amiben a korai keresztyénség hitt.<sup>86</sup> A zsidó hit az emberek általános feltámadására gondolt és nem az egyén feltámadására. Krisztus halála után a tanítványok is valami ilyesmit várhattak,

---

<sup>82</sup> Uo. i. m. 281., 298., 299.

<sup>83</sup> Uo. 301.

<sup>84</sup> Craig, William Lane: i. m. 405., 406.

<sup>85</sup> Uo. 407., 408.

<sup>86</sup> Uo. 409.

vagy ebben reménykedhettek. Ez azért fontos, mert lecsökkenti annak az esélyét, hogy a feltámadás története a tanítványok találmánya lenne. Craig szerint, ha a tanítványok találtak volna ki, másmilyenek lennének a feltámadásról szóló beszámolók. A tanítványok nem egy régi, zsidó hitet vagy elgondolást akartak alátámasztani vagy igazolni, hanem valami teljesen újat hirdettek. A Gerd Lüdemannal folytatott vitájában Craig kifejti, hogy nem tudja elképzelni, hogyan jöhetett volna létre mindaz, amit kereszténységnek nevezünk, ha a tanítványoknak nem lett volna szilárd meggyőződésük a feltámadás valóságáról. Felveti a kérdést, hogy Krisztus halála után miért nem választottak a tanítványok maguk közül egy másik vezetőt, mestert, vagy miért nem folytatták egyszerűen a Krisztussal való találkozás előtti életüket.<sup>87</sup>

Látjuk tehát, hogy a számos írott bizonyágtétel mellett, az egész történet behelyezhető egy olyan vallásos kontextusba, amely rendkívüli és egyedülálló. A feltámadás egy olyan emberrel történt meg, aki egész élete során rengeteg olyan jelet adott cselekedeteivel és tanításaival, amelyek arra utalnak, hogy isteni Lélek munkálkodott benne. Ha ez nem lenne elég, a feltámadás után hátramaradt tanítványok egész életüket annak szentelték, hogy ezt a Megváltót hirdessék. Bárki támadná a feltámadás eseményének történetiségét, nem mehet el szó nélkül amellel a tény mellett, hogy ezek a tanítványok a lehető legsúlyosabb fedezetét adták mindannak, amit hirdettek, azáltal, hogy akár a mártírhalált is készek voltak vállalni.

## Összegzés

Jézus Krisztus feltámadása mint apologetikai kérdés igen bonyolult és szerteágazó. A felvilágosodás kora óta viták folynak ezzel kapcsolatosan, és egészen biztos vagyok abban, hogy ezután is kétségeket és kérdéseket fog ébreszteni a hívő és hitetlen emberekben egyaránt. Mégis úgy érzem, hogy van létjogosultsága annak a kérdésnek, amely a húsvéti események történetiségére vonatkozik, de kizárólag akkor, ha a választól nem várjuk el, hogy biztos alapja legyen a hitnek. Le kell tisztáznunk önmagukban, hogy mit keresünk akkor, amikor ennek a rendkívüli eseménynek szeretnénk utána járni. Ha egy mértani pontosságú mérlegre szeretnénk helyezni azokat az érveket, amelyek a feltámadás valósága mellett szólnak és azokat, amelyek ellene, ezután pedig a mérleg nyelvének a helyzetéből kiindulva szeretnénk eldönteni a keresztény hit és az evangélium igazságának a mértékét, fel kell készülnünk arra, hogy csalódás ér bennünket. A feltámadás eseményének az apologetikai vizsgálata nem erre való. Arra viszont igen, hogy felmutassuk, hogy a

---

<sup>87</sup> Copan, Paul and K. Tacelli, Ronald K.: *Jesus' Resurrection Fact or Figment?, A Debate Between William Lane Craig and Gerd Lüdemann*. Downers Grove, Illinois, 2000. 183.

keresztyén hit nem egy minden racionalitást nélkülöző, vak hit. A feltámadás valósága mellett szóló bizonyítékok jól rávilágítanak arra, hogy akik akár racionalista, akár naturalista nézőpontból tagadják a csodák létezését, vagy támadják Krisztus feltámadásának a történetiségét, néha ingoványos talajon állnak.

A feltámadás eseményét véleményem szerint lehet és kell is történeti szempontból vizsgálni, de csakis akkor, ha nem várjuk el, hogy az intellektuális válaszdáson túl valami mást is nyújtson nekünk. Láttuk, hogy számos olyan írásos forrás létezik, kanonikusak és nem kanonikusak, amelyek keletkezési ideje a lehető legközelebb áll a feltámadás eseményéhez, és még a legnagyobb szkepszisnek is számolnia kell ezek hitelességével. Továbbá, láttuk, hogy az írott forrásokon kívül, számolnunk kell egy olyan vallásos kontextussal, amely a feltámadás eseményének a kereteiről, az előzményéről és a következményeiről ad számot, ezt sem szabad figyelmen kívül hagynunk. Megvizsgáltuk a húsvéti történet azon elemeit, amelyek a kutatók zöme által történelmileg elfogadottak, és a feltámadás valóságát erősítik.

Mindezeket figyelembe véve William Lane Craiggel együtt mondhatjuk, hogy a felsorolt érvek és bizonyítékok alapján a feltámadás hipotézise racionálisan megalapozott és elfogadható:

„Ameddig Isten létezése lehetséges, nem zárhatjuk ki, hogy ő vitte véghez ezt az eseményt. Ameddig jobb természetes magyarázatot nem találunk, marad a természetfeletti... Egy racionális ember is mondhatja, hogy ott és akkor, a sírnál, húsvét hajnalán csoda történt.”<sup>88</sup>

Alapjában véve sokkal inkább egy világnézeti kérdésről van szó, mintsem intellektuálisról. Annak, aki nem találkozott még a világ Teremtőjével, aki szerint Isten nem létezik, bármilyen erősek is legyenek az emellett szóló érvek vagy bizonyítékok, nem fogja elképzelhetőnek tartani a csodát, azt, hogy beszélhetünk isteni beavatkozásról a történelem egy bizonyos pontján a természet, a fizika és a biológia szabályszerűségébe. Amennyiben elfogadjuk a világ felett uralkodó Isten létezését, miért ne fogadhatnánk el ezt a csodát?<sup>89</sup> Viszont úgy gondolom, hogy ezt a hitet, Isten feltétel nélküli elfogadását, nem tudjuk emberi erőlködéssel kikényszeríteni. Nem tudjuk kikényszeríteni a racionális és logikus érvek fitogtatásával, mert mindez egyedül Isten ajándéka. Mi pusztán azon munkálkodhatunk, hogy mindazoknak, akiknek még nem adatott meg, vagy már megadatott ez az ajándék, szellemi támaszuk legyen arra nézve, hogy Jézus Krisztus kereszten véghezvitt áldozata és az ő feltámadása nem egyszerű mese vagy ősi mítosz, hanem a Teremtő Isten értünk véghez vitt cselekedete.

---

<sup>88</sup> Craig, William Lane: i. m. 419.

<sup>89</sup> Uo. 419., 420.